

BOGANMELDELSER

Evy Frantzen: Narkojakt på gateplan. Om politik kontroll av narkotika på Vesterbro. Avhandling för doctor juris vid Köpenhamns Universitet, Juridisk fakultet, 2005.

Evy Frantzens avhandling är resultatet av en studie inom ramen för ett större narkotikapolitiskt forskningsprojekt, "Stofmisbrugerens hverdag i tre danske byer – stofscenen, kontrollen og hjælpen". Studien, som avser kontrollen och mer specifikt Köpenhamnspolisens insatser mot narkotikahandel och narkotikabruk på gatuplanet, har styrts av tre överordnade frågeställningar: Hur ser polisen på sin egen insats? Hur har insatsen organiserats? Vilka är resultaten av insatserna?

Frågorna om polisens narkotikainsatser ställs mot bakgrund av en skärpning av narkotikapolitiken i Danmark. Enligt en lag som stiftades och även trädde i kraft 1996, den så kallade Pusherloven, höjdes straffet markant för försäljning av narkotika och för återfall (gentaget salg) samtidigt som utländska medborgare som gjort sig skyldiga till narkotikabrott lättare kunde utvisas. Av polisen i Köpenhamn framställdes narkotikahandeln främst som ett ordningsproblem, och ett huvudmål med insatserna blev att öka tryggheten för boende och näringsidkare i de aktuella områdena i stadens centrum.

Studien bygger på material som samlats in med olika metoder runt tusenårs-skiftet: Analys av myndighetsdokument, intervjuer, deltagande observation och statistisk analys av aktmaterial. Intervjuerna utförs med framför allt poliser, främst på chefsnivå men i samband med fältarbetet även samtal med konstaplar, och i någon utsträckning även med narkotikabrukare. Den deltagande observationen utförs genom omfattande vistelse på "narkotikascenen" och deltagande i polisens fot- och bilpatrullering. Uppgifter från polisakterna, totalt 400 fall, redovisas i tabellform efter olika variabler. Analysen avser dels rättsliga aspekter som typ av brott, preparat och påföljd, dels socio-demografiska data, levnadsförhållanden och återfall.

Avhandlingen bygger inte på någon uttalad teori. Den innehåller inte heller något särskilt teorikapitel. Den förhåller sig under arbetets gång till andra forskare, särskilt inom polisforskningen. En organiserande princip för del av materialet är spänningen mellan lag och ordning.

En överordnad och tydlig teoretisk ansats är dock – även om den inte är helt uttalad – skillnaden mellan lagen och lagens tillämpning, det som på engelska benämns "the law in the book" och "the law in action". Avhandlingen har härmed en tydligt rättsociologisk utgångspunkt.

Avhandlingen kan sägas bestå av tre studier, där den första rör Pusherlovens tillkomst, den andra polisens organisering och agerande på gatuplanet och den tredje brukarna enligt polisakterna. Den första studien visar att Pusherloven tillkom efter en aggressiv kampanj från främst polisens och pressens sida, och där den bild Köpenhamnspolisens gav av inslaget av utländska narkotikaförsäljare troligen var felaktig.

Polisstudien visar att de satsningar som gjordes efter Pusherlovens tillkomst från polisens sida organiserades i fyra olika typer av poliser: Specialpolisen, Oropatrullen, Centralstationspolisen och "Den blå bussen", där de två förstnämnda var inriktade på lagen och de två sistnämnda på ordningen. Oropatrullen utvecklar en egen yrkeskultur, som beskrivs som poliskulturen driven till sin spets.

Studiet av brukarna visar att narkotikascenen präglades av utslagna och sjuka människor utan reella möjligheter att ändra sin livssituation på det sätt lagen och polisarbetet antog att de skulle göra. Detta var ett resultat av såväl den deltagande observationen som analysen av dömda för narkotikabrott. Föreställningarna om möjligheten att skilja mellan brukare och försäljare visade sig mycket svår att upprätthålla, och förväntningarna att storhandlarna/"bakmännen" skulle dömas visade sig komma på skam. Slutsatsen blir att polisens arbete inte påverkade narkotikasituationen annat än att något sprida ut brukarna. Däremot ledde polisjakten till en försämrad situation för brukarna genom att låsa fast dem i ett förvärrat missbruk och genom att alltfler hamnade i fängelse. Avhandlingen slutar med två narkotikapolitiska förslag om att avskaffa dels Pusherloven, dels Oropatrullen.

Studien av hur en lag, Pusherloven, drevs fram, är ett gott exempel på det som Edwin Sutherland i sin definition av kriminologi benämner "the making of the law" och även av "the reactions towards the breaking of the law". Analysen anknyter tydligt till tidigare klassiska studier av hur en lag eller lagändring kommer till som ett resultat av intressegruppers agerande, av ett iscensättande av ett eskalerande problem, och där de faktiska omständigheterna senare visar sig vara felaktiga eller starkt överdrivna. Denna analys förtjänar att bli en egen artikel i en tidskrift på något större språk.

Huvudstudien, den om polisens organisering och agerande, bör värderas utifrån de huvudfrågor som inledningsvis ställts upp. Svaren på de tre frågorna blir då inte helt tydliga. Detta kan delvis tänkas hänga samman med att Frantzsens studier ingår i ett större projekt och där det övergripande syftet inte redovisas. Som det nu är motiveras inte forskningsfrågorna närmare i avhandlingen.

Frågan om resultatet av polisens insatser skulle kunna tyda på att studien är en utvärdering av situationen i Köpenhamn före och efter 1999, då den nya narkotikastrategin togs i bruk. Om det är fråga om en regelrätt utvärdering, så saknas en diskussion om vilka målkriterierna är. Kan målpuppfyllelse mätas som polisens egen värdering av framgång i arbetet? Polisen ger olika uppgifter om målet uppnåts. Frågan är även om det finns alternativa utvärderingskriterier att tillgå, t.ex. utvecklingen av antalet personer med problematiskt bruk, polisens bedömning av den organiserade brottslighetens utveckling, eller utvecklingen av debutanter respektive antal äldre som upphör med narkotika genom att komma i behandling eller på annat sätt. Nu tas sådana alternativa indikatorer inte upp, utan det hävdas bara att det för

att utvärdera politiken är nödvändigt med data som ligger nära brukarna. Detta är mycket möjligt, men ingen närmare motivering ges till metodvalet.

En av studiens överordnade frågeställningar är hur polisen ser på sin egen insats. Polischeferna intervjuas om aktionernas och arbetets syfte och effekter. Studien handlar dock främst om aktioner på gatuplanet men innehåller inte mer systematiska intervjuer om denna fråga med poliserna på gatan. Goda iakttagelser under fältarbetet bidrar direkt eller indirekt till frågan om hur poliserna ser på sina insatser. Det hade ändå varit värdefullt att direkt konfrontera poliserna med denna fråga. Andra studier har visat hur till exempel enskilda poliser inte tror på ledningens högt satta mål om narkotikabekämpning. Frantzsens egen bedömning är att polisen tycks oförmögen att reflektera över sin situation och använda sin erfarenhet av narkotikakontrollen som uppenbart inte fungerar. Detta är ju en viktig slutsats som samtidigt hade kunna leda till vidare frågor med poliser om varför de ändå tycks tro på sin modell i stället för att försöka åstadkomma en förändring. En intressant uppföljning av studien vore också att undersöka om poliserna tycker att Frantzen givit en korrekt bild av polisens bekämpning av narkotikan på Vesterbro.

Syftet med studien av de dömda brukarna enligt aktmaterialet är inte helt klart. Analysen får nu i långa stycken karaktären av tabellredovisning. Ingen övergripande fråga styr redovisningen. Flera goda kommentarer förekommer men något ad hoc. Analysen av materialet drivs också för långt i jämförelserna med andra danska och norska studier, inklusive av jämförelser av återfall. Materialen tillåter inte jämförelser på dessa detaljersnivåer. Analysen borde inskränkts till en översiktlig beskrivning, som visar att brukarna har det sämre också enligt andra studier och i stor utsträckning återfaller, vilket ju går stick i stäv mot förväntningarna på lagen och polisinsatsen.

Frantzen bedömer polisens kontroll av narkotikan på Vesterbro som misslyckad. Bedömningen kommer att vara avhängig vilka mål som satts upp – minskad narkotikaanvändning, bättre ordning för affärsmän och boende, förbättrade levnadsförhållanden för brukarna och så vidare. Frågan om mindre narkotika nu är i omlopp i Köpenhamn, vilket är vad polisen och politikerna förväntat sig, besvaras i strikt mening inte.

Även om det inte skett en strikt utvärdering, så ger dock beskrivningen av brukarna på Vesterbro stöd för att resultaten inte kan uppnås. Det rör sig om en grupp som brukar sedan länge och som snarare nått slutstationen än som står inför valet att fortsätta eller inte fortsätta. Att trots allt återgå till Vesterbro efter en tids fängelse eller behandling blir också begripligt givet att det bara är här man har bekanta och relationer. Frantzsens studie ger här en intuitiv förståelse av varför narkotikastrategin inte kan förväntas vara framgångsrik.

Frantzen för även in ett ytterligare utvärderingskriterium som inte ingick i polisdokumentet – effekten av narkotikastrategin på brukarna. Avhandlingen lyfter härmed fram kontrollkostnader, inklusive kontrollskador. Det är bland annat de kostnader som brukarna får stå för och som vanligtvis inte uppmärksammas i utvärderingar av narkotikapolitiska åtgärder. Att dessa kostnader inte tas med tycks vara speciellt för utvärderingar inom kriminal- och narkotikapolitiken. Inom så gott som alla andra områden är det helt klart att dessa kostnader måste beaktas. Genom att föra in kostnaderna av den förda narkotikastrategin i form av sjukdom, fängelse och utslagning för brukarna, läggs också tydligare bevisbördan på lagstiftare och polis. Det blir inte bara fråga om en strategi som i sämsta fall inte har någon effekt – den kan till och med vara skadlig.

Slutsatserna att Pusherloven och Oropatrullen bör avskaffas förefaller mig efter att ha läst denna avhandling vara väl grundade.

Henrik Tham

Stockholm Universitet

Tonio Walter: Der Kern des Strafrechts, Mohr Siebeck, Tübingen 2006. ISBN 3-16-148985-3. XVI + 481 pp.

Jeg har tidligere (NTfK 2003,216 f.) anmeldt en uhyggeligt lærd doktorafhandling fra Tübingen, som stiller næsten umenneskelige krav til læseren, og det nu recenserede værk kan tage det tidligere i hånden. *Jeschecks* fordring, citeret her p. 10, at forbrydelsesbegrebet skal være så klart og enkelt, at det kan håndteres af politi, anklagemyndighed og domstole rutinemæssigt, i begrænset tid og med knapt personale og dertil sikkert og ligeligt, bliver ikke lettere at opfylde ved værker som dette. Forf. er kolossalt belæst, næsten på hver side går han i holmgang med den øvrige teori, særlig hvad han med fremdragen af et af forrige generations store navne, *Hans Welzel*, kalder finalismen, hvorhos han selv opstiller en "postfinalistisk lære", særlig i det afsluttende kapitel 13 "Lösungen", som i §-form opstiller forslag til nye bestemmelser om vildfarelser og forsøg.

Som antydet i undertitlen "Die allgemeine Lehre vom Verbrechen und die Lehre vom Irrtum" er værket todelt. Efter en generel, stærkt teoretiserende første del følger en detaljeret fremstilling af læren om vildfarelserne, der fylder mere end halvdelen af værket og er det mest værdifulde del. Det er altid interessant at læse en skildring af et retssystem, der nok ligner ens eget i de store linier, men på enkelte punkter afviger, i dette tilfælde læren om retsvildfarelse, hvor tysk ret forkaster den i størstedelen af Europa antagne "error iuris semper nocet" – som her kaldes en falsk reception af romerretten (p. 406) – og anerkender, at tiltalte handler uden

skyld i tilfælde af ”unvermeidbar” retsvildfarelse, StGB § 17. Samtidig påviser forf., at frifindelser af denne grund nærmest aldrig foreligger, således at praksis nærmer sig ”error iuris nocet” (p. 417). Nok er forf. efter min opfattelse for venlig mod den anklagede, når han anerkender nærmest undtagelsesfri undskyldelig retsvildfarelse for den, der handler efter et råd fra egen advokat, ja endog en husjurist (p. 312). Jeg er her enig med retspraksis, hvorefter sådanne juristers oplysninger kan være influerede af egen arbejdsgivers økonomiske interesser, hvorfor jeg må nære betydelig skepsis over for den tiltalte, som gør retsvildfarelse gældende efter at have fulgt et sådant råd. Jeg må ligeledes tage afstand fra en p. 310 omtalt dom, som anerkendte ”unvermeidbarer Verbotsirrtum” i en sag imod en udlænding; retsvildfarelse som følge af, at den anklagede vælger at lægge de fra oprindelseslandet overførte retsforestillinger til grund, bør ikke anerkendes som undskyldelig, endsige uundgåelig. Derimod er jeg enig med forf. om det urimelige ved at straffe den, der handler i tillid til rigtigheden af en ikke af en højere instans, herunder en forbundsdomstol, omstødt dom, jf. ”Perfektin”-sagen, hvor endog en Oberlandesgericht havde samme retsopfattelse som tiltalte (pp. 317 og 420). Forf.s hovedsynspunkt er, at det er urimeligt at belønne den faktiske vildfarelse, som udspringer af selv den groveste uagtsomhed (p. 398, p. 408 ff.), men samtidig stille urimelig høje fordringer til retsvildfarelse. Hans bestikkende indlysende forslag er at ophæve sondringen mellem faktisk vildfarelse og retsvildfarelse og samle dem i samme § med samme retsvirkninger for alle vildfarelser, herunder obligatorisk strafnedsættelse, når vildfarelsen skyldes uagtsomhed (p. 444 ff.). På enkelte punkter er denne sammensmeltning allerede gennemført, således ved det kildne spørgsmål om strafbarheden af handling efter ordre, hvor den handlendes vildfarelse om lovligheden har samme virkning, hvad enten vildfarelsen gælder faktum eller jus (p. 430 f.). Sondringen har ej heller betydning for forståelsen af den tilsvarende danske regel, jf. Militær Straffelovs § 9 (kommenteret 2006 af *Nils Black*). Jeg var selv medlem af udvalget, som udarbejdede forslagene til de militære love, og jeg har ingen erindring om, at vi brugte tid på at drøfte, om den handlende undergavne, der ikke ”vidste”, at ordren var ”ulovlig”, er i faktisk vildfarelse eller retsvildfarelse.

Medens forf.s theser og reformforslag på vildfarelsesområdet er det væsentligste ved værket, er der i øvrigt spredt omkring fascinerende enkeltheder. Med rette påviser han, at herskende læres absolutte sondring mellem aberratio ictus og error in persona er uholdbar, og at der ikke er grund til at behandle de to situationer forskelligt (p. 285 ff.). Han går dog ikke så vidt som til at foreslå dom for fuldbyrdet forsætlig forbrydelse ved begge former for afvigende kausalforløb (som bl.a. jeg advokerer).

I det store kapitel 4 om skyld og straf er særlig den detaljerede fremstilling af de mange opportunitetsregler, hvor retsordenen tager hensyn til menneskelige svagheder, fascinerende (p. 135 ff.). Endnu engang fremdrages den berømte

euthanasidom fra den første efterkrigstid (p. 144 ff.) mod to læger, der under det Tredje Rige havde præsigeret patienter, som derpå myrdedes, idet lægerne kun ved at blive i deres embede og overgive et mindre antal patienter til den visse død kunne redde et langt større tal, hvilket også lykkedes dem. I det praktiske retsliv frifandtes lægerne af de lavere instanser ud fra betragtninger om "entschuldigende Pflichtenkollision" eller "übergesetzlicher entschuldigender Notstand", men frifindelsen ophævedes ved appel. En stor del af teorien, måske så mange, at de udgør herskende lære, anerkender straffrihed som følge af en sådan pligt-kollision, jf. den kolossale fodnote 90 på p. 144, men forf. hævder uførløst, at der aldrig kan være en pligt til retsbrud, og opstiller det makabre, men rammende modeksempl, at en arabisk terrorist kidnapper et helt rejseselskab og kræver, at rejselederen udpeger fem jødiske rejsende, som han derpå kan skyde, idet han i modsat fald vil dræbe ti tilfældige fra den store gruppe. Forf. har oplagt ret i, at rejselederen aldrig kan disculperes, hvis han opfylder kravet. Jeg tør ikke sige, hvordan jeg ville have dømt, hvis jeg havde været dommer i euthanasi-sagen. Måske ville i denne sag strafbortfald, jf. nu dansk strfl. § 83, være den rette løsning. Derimod er jeg ikke i tvivl om, at jeg i en hypotetisk sag mod rejselederen, efter at denne havde efterkommet terroristens ordre, ville statuere skyld og straf.

Peter Garde

Fhv. dommer ved retten i Hillerød.

Magnus Hörnqvist: The Organised Nature of Power. On Productive and Repressive Interventions Based on Considerations of Risk, Dept. of Criminology, Stockholm University, 2007 (doktorsafhandling).

Utgångspunkten för denna teoretiskt välutvecklade avhandling är Foucaults makt-konceptualisering, i synnerhet hans analys av makt i produktiva termer. Men det är ingen passiv tillämpning i syfte att visa att mästaren är läst och förstådd. Tvärtom. Samtidigt som Hörnqvist påtalar Foucaults originalitet konstaterar han vagheter, spänningar och begränsningar i dennes bidrag till förståelsen av makt. Det rör spänningen i förhållandet mellan makt som relation och makt som aktivitet, förlusten av makt när den görs synonym med sociala praktiker och begränsningen när det kommer till frågan om den sociala ordningens reproduktion. Foucault har helt enkelt lite att erbjuda när makt relateras till social struktur, stat och social ordning, menar Hörnqvist. I syfte att råda bot på denna brist söker författaren efter ett komplement som gör att Foucault, med en materialistisk läsning, kan användas för att analysera den "Hobbeska frågan" om social ordning och reproducerad social sammanhållning. Komplementet utgörs av marxistisk regleringsteori där

reglering ska förstås som både repressiva och produktiva makttekniker i spänningsfältet mellan stat och kapital. Med en stark betoning av den organisatoriska nivån framhåller Hörnqvist att själva reproduktionen varken kan reduceras till individuella egenskaper eller strukturella karakteristika. Det är istället i form av maktutövning i och genom myndigheter, politiska partier, familjer, frivilligorganisationer, företag etc. som den sociala ordningen (kapitalismen) reproduceras. Makten utövas i organiserad form och Hörnqvist beskriver formen i termer av en strategi. Det är en aktivitet som utövas av individer i en organisatorisk kontext och den utformas som ett svar på risker som utmanar och hotar den sociala ordningen. Strategier för riskhantering blir med detta synsätt en grundbult för förståelsen av den maktutövning som svarar för den sociala ordningens reproduktion.

De frågeställningar som Hörnqvist formulerar som en sammanfattning av sin teoretiska diskussion lyder som följer. Överensstämmer interventionerna som undersöks i fyra fallstudier med den produktiva maktens respektive den repressiva maktens kännetecken, eller krävs en rekonceptualisering av makt inom Foucault-traditionen? Hur omvandlas politiska beslut och forskning till interventioner på individnivå, och hur följs sådana åtgärder upp och sprids av organisationer? Kan en sådan process förstås som en strategi, dvs. åtgärder som utformas i syfte att hantera risker? Vad kan sägas om omformuleringen av den marxistiska statsteorins grundsats: är produktiva interventioner interna och repressiva interventioner externa i förhållande till kapitalackumuleringen?

Den teoretiska modellen appliceras och diskuteras i fyra fallstudier som beskriver och analyserar ingripande strategier inom tre svenska myndigheter. Det rör sig, enligt Hörnqvist, om paradigmatiska fall i enlighet med Bent Flyvbjergs fallstudietypologi (se "Five Misunderstandings About Case-Study Research" i *Qualitative Inquiry*, vol. 12 pp. 219). Därmed menas fall som väljs för att i koncentrerad form beskriva ett systems eller ett samhälles utmärkande egenskaper (något som man dock måste gå till Flyvbjergs text för att få veta). Det empiriska materialet består av olika slags dokument samt intervjuer med en handfull nyckelinformanter. Dokumentmaterialet omfattar policies och handlingsplaner, riktlinjer och administrativa anvisningar, undervisningsmaterial och läroanvisningar samt 200 slumpmässigt valda individuella handlingsplaner (från länsarbetsnämnden) och ungefär lika många individuella verkställighetsplaner för intagna inom kriminalvården. Materialet har en tidsmässig avgränsning till perioden 1994 – 2004 och två av fallen begränsas till åtgärder som rör individer hemmahörande i Stockholmsregionen.

Det första fallet gäller långtidsarbetslösa och den s k aktivitetsgarantin som en del av en strategi som utvecklades av regering och arbetsmarknadsmyndigheter i mitten av 1990-talet. Det var en satsning riktad mot en specifik målgrupp bland arbetslösa, nämligen de långtidsarbetslösa, de långtidssjukskrivna, socialbidragstagare

och människor med funktionsnedsättning. Strategins idémässiga grundval var en omformulering av arbetslöshet som socialt problem. Arbetslösheten individualiserades och problematiserades i allt högre grad som en fråga om socialt sönderfall, och åtgärderna kom i linje därmed att artikuleras i termer av integration och social sammanhållning. Strategin utformades som ett åtgärdsprogram med repressiva, sanktionsinriktade åtgärder såväl som erbjudanden om träning och utveckling, uppbyggnad och modellering. Den arbetslöse skulle inte bara tvingas till aktivitet utan också färdighetstränas och lära sig bli anställningsbar. I denna strategi spårar Hörnqvist både den repressiva och den produktiva maktens manifestationer. Det är ett sinnrikt och sammansatt system där kontrollinsatserna inte bara riktas mot målgruppen längst ned i den sociala hierarkin. Även den personlige handläggaren är måltavla för strategiska insatser, liksom det offentliga systemet för arbetsmarknadsåtgärder är föremål för den politiska sfärens kontroll. Strategin innefattar sammanfattningsvis den produktiva maktens kännetecken – normen, effekter oberoende av intention och samtycke, makt som en positiv och uppbygglig kraft; men också den repressiva maktens karakteristika – lagens dominans, övervägda beslut, makt som en negativ kraft, makt som leder till lydnad eller olydnad.

De två följande fallstudierna är inriktade på aktuella tendenser inom nutida svensk kriminalvård. Den första fokuserar på ett system som i ökad grad satsar på behovsdifferentiering och individualisering i form av individuella verkställighetsplaner. Syftet med dessa satsningar är att uppnå det som med en Foucaultterm kan kallas självomvandling. Medlet utgörs av tekniker som syftar till att utveckla individens sociala kompetens. Hörnqvist diskuterar utförligt de åtgärdsprogram som sedan ett drygt decennium praktiseras inom svensk kriminalvård. Genom motiverande samtal och kognitiv färdighetsträning ska man komma till rätta med de intagnas impulsivitet och sociala oansvarighet. De importerade programmen (nordamerikanskt ursprung) med rollspel och tydlig rollmodellering känns igen från satsningar inom andra samhällssektorer. Man kan verkligen undra över effekterna med program som så tydligt utgår ifrån amerikanska chefstraditioner och anställningsvillkor. Hur anställningsbar blir man i en svensk kontext? Eller är det så att programinnehållet avspeglar en pågående amerikaniserad likriktning inom världens arbetsmarknader? I en avslutande sammanfattning resonerar Hörnqvist om satsningen på kognitiv färdighetsträning ska förstås som självomvandlingstekniker eller disciplin (produktiv eller repressiv makt). Han finner tydliga manifestationer av båda makttyperna, men väljer med tanke på kriminalvårdens tvingande ramvillkor att framhålla de disciplinerande inslagen. Men, för att fungera, måste den maktordning som träningsprogrammen utgör även ha frivillighet, frihet, självbestämmande och individuellt ansvarstagande som verksamma ingredienser.

Den andra kriminalvårdsstudien handlar om risker och riskhantering i syfte att uppnå "säkra fängelser". Riskklassificering och individualiserade villkor är i sig ingen nyhet. Narkotikamissbruket på anstalter har sedan decennier varit föremål för upprepade problematiseringar och särskiljande åtgärdsprogram. Men under det senaste decenniet är det andra problem- och riskgrupper som ställts i centrum, främst kriminella gäng (med koppling till den organiserade brottsligheten) och personlighetsstörda fångar (psykopater). Riskhantering i syfte att öka säkerheten görs med hjälp av olika bedömningsinstrument, exempelvis HCR-20, DSM-IV, SVR-20 (sexualbrottslingar) och PCL-R. Informationsinsamlingen och klassificeringen görs i syfte att urskilja risktyper och till dem relatera olika inspärningsförhållanden och individualiserade säkerhetsåtgärder. Hörnqvist pekar på två strategier som opererar parallellt: rehabilitering i syfte att reducera återfall (produktiv makt) och säkerhetsåtgärder i syfte att motverka ordningsstörningar (repressiv makt). Det är, konkluderar Hörnqvist, två strategier som tycks samexistera i avsaknad av en överordnad strategi. I en kortfattad kommentar görs en poäng av att den repressiva makten tillämpas oberoende av simultana rehabiliteringsansatser. Hörnqvist tolkar det som ett belägg för den marxistiska tesen om åtskillnaden mellan fysisk tvångsmakt och produktion av ekonomiska värden (fångar som presumtiv lågavlönad arbetskraft) i ett kapitalistiskt system.

Den fjärde och sista fallstudien behandlar målkonflikter inom dagens tullväsende. Det rör sig å ena sidan om säkerhetsbedömningar och riskhantering med fokus på gränsöverskridande införsel av varor och verksamheter, och å andra sidan om krav på myndighetseffektivitet då det gäller rationell hantering av stora godsflöden och en välfungerande utrikeshandel. I studien visar Hörnqvist hur betoning av säkerhet och riskhantering beträffande varor (narkotika, alkohol, tobak, piratkopior) och verksamheter i form av organiserad brottslighet har etablerats som en självständig risk, och hur denna risk har associerats till föreställningar om nationell säkerhet. Det är en riskkonceptualisering som lett till utformning och användning av standardiserade instrument i form av riskprofiler. På lokal hanteringsnivå utvecklas en flora av avslöjande indikatorer och erfarenhetsbaserade bedömningar när riskprofilerna ska tillämpas. Det får till följd att risk och säkerhet associeras med stereotypa och fördomsfulla tillskrivningar som gäller utmärkande egenskaper och tillhörighet till klass, kön och etnicitet.

Hörnqvist har skrivit en djärv och teoretiskt utmanande avhandling. Den stora styrkan ligger i att han med analytisk pregnans och konsistens åskådliggör den produktiva och den repressiva maktens kännetecken och manifestationsformer. Hörnqvist lämnar därmed ett viktigt bidrag vad gäller utforskandet och klarläggandet av den faktiska maktens sammansättning. Det är ett bidrag med möjlighet att ge eko även internationellt. För egen del har jag svårare för de partier som sam-

manför Foucaults maktkonceptualisering med marxistisk regleringsteori. Såvitt jag kan se ägnas frågeställningen om den marxistiska statsteorins grundsats inte ett utrymme som motiverar att den finns med som självständig fråga.

Kanske skulle Hörnqvist ha vunnit på att skriva en renodlat teoretisk avhandling. Fallstudierna erbjuder förvisso intressanta konkreta inblickar vad gäller politiska regleringsambitioner och i synnerhet styrningspraktiker på myndighetsnivå. På en deskriptiv nivå fungerar också fallstudierna genom att illustrera och ge konkretion åt det som Hörnqvist analytiskt behandlar. Men han nöjer sig emellertid inte med en explorativ ansats. Den teoretiska modellen ska verifieras. Detta implicita syfte utgör en svaghet. Den teoretiska modellen blir alltför styrande, och den empiriska mångfalden ordnas alltför enkelt efter det teoretiska mönstret. Hörnqvist har ingen plats för rivaliserande tolkningar och förklaringar. Han är på jakt efter belägget. Problemet är att den paradigmatiske falltypen knappast medger det. Dess styrka är att fungera som underlag för beskrivningar som tar sikte på utmärkande egenskaper. Och i så motto lämnar fallstudierna illustrativa exempel. Om frågan gäller den teoretiska modellens giltighet krävs dock en annan urvalsstrategi och andra typer av fall. Då handlar det exempelvis om kritiska fall, som också Flyvbjerg tar upp i sin fallstudietypologi. Sådana fall väljs för att få data som möjliggör logiska slutledningar i syfte att verifiera alternativt falsifiera teoretiska påståenden. Motsättningen mellan det implicita syftet och den typ av fall som Hörnqvist valt gör att han hamnar i det predikament som Flyvbjerg, och många med honom, menar att fallstudieforskning bör undvika – tendensen att fallstudien genom urvals- och metodprocedurer kommer att verifiera de teoretiska utgångspunkterna.

Sven-Åke Lindgren
Göteborgs universitet

Joel Harvey: Young Men in Prison – Surviving and Adapting to the Life Inside.
Willan Publishing, 2007.

Bogen vedrører en undersøgelse af, hvordan unge mænd mellem 18 og 21 år tilpaser sig et fængselsophold. Det empiriske materiale er indsamlet i ungdomsfængslet Feltham beliggende ved London. På institutionen er der indsat 764 unge mænd mellem 15-21 år, som er fordelt på forskellige afdelinger. I undersøgelsen er der anvendt forskellige metoder: observation, kvalitative interview med indsatte og ansatte, en spørgeskemaundersøgelse blandt indsatte og en netværksanalyse for indsatte.

De indsatte er interviewet tre gange i løbet af 30 dage, efter tre dage, efter 10 dage og efter 30 dage. Ud af de 70 interviewede indsatte var 50 varetægtsfængslede, 14 afventede overførsel til andet afsoningssted, mens seks personer afsonede deres frihedsstraf på Feltham. Nogle personer i samplet er førstegangsindsatte, mens andre er recidivister.

Harvey konkluderer, at de unge mænd tilpasser sig fængselslivet på tre forskellige måder: praktisk, socialt og psykologisk. Den praktiske tilpasning foregår ved, at den indsatte opnår kendskab til fængselslivets rutiner såsom regler og procedurer. Denne tilpasning foregår i løbet af få dage, men udvikler sig fortløbende, efterhånden som den indsatte skal forholde sig til nye praktiske problemstillinger i fængslet. Den sociale tilpasning udtrykker sig ved viden om, hvordan man interagerer med såvel ind- som ansatte. Den psykologiske tilpasning udtrykkes som en evne til at have en problemløsende og følelsesmæssig coping med frihedsberøvelsen.

Harvey konkluderer videre, at tilpasningen er en kontinuerlig proces, hvor personen opnår kognitiv, følelsesmæssig og adfærdsmæssig indsigt under de givne omstændigheder.

I løbet af den første måned tilpasser de indsatte sig i tre forskellige stadier: liminalstadiet, accept og balance. Denne del af analysen baserer han på interview med 28 indsatte efter 30 dages ophold. I liminalstadiet bliver frihedsberøvelsen og de nye livsbetingelser erkendt af den indsatte. Dette stadium er kendetegnet ved følelse af uvished, forvirring og følelsesmæssig kaos. Indsatte i dette stadium er ofte præget af acting-out adfærd såsom selvbeskadigende adfærd, vold, hærværk, overdosering af stoffer m.v. Herefter opnår flere indsatte accept af tingenes tilstand. Endelig følger et stadium, der er karakteriseret ved, at den indsatte er i balance.

Recidivisterne beskrives som havende nemmere ved at tilpasse praktisk og socialt, mens det også for nogen i denne gruppe er vanskeligt at opnå balance.

Tilpasningen i de ovenfor beskrevne tre stadier er en reversibel proces. Hvis der sker uforudsete ting, fx at personen idømmes en længere frihedsstraf end forventet, svigt fra pårørende, vold fra medindsatte m.m., sker det, at indsatte regredierer fra en tilstand til en anden. Fx kan en indsat være i tilsyneladende balance, men uforudsete hændelser kan bringe vedkommende tilbage til liminalstadiet.

Tidsmæssigt er der forskel på, hvor længe en person befinder sig på de forskellige stadier. Enkelte indsatte forbliver dog på liminalstadiet efter 30 dages ophold.

Bogen analyserer endvidere betydningen af intern og ekstern social støtte til den indsatte. Den sociale støtte, der er knyttet sammen med den indsattes grundlæggende tillid til omverden, den indsattes evne til at opretholde selvkontrol og den indsattes oplevelse af sikkerhed i fængslet, er alle væsentlige parametre, når unge mænds tilpasning til fængselsopholdet skal forklares og forstås.

Joel Harvey er psykolog. Harveys trinvis forståelse af de unges tilpasning til fængselslivet skyldes givetvis inspiration fra psykologiens fædre, såsom Freud og Jung. Som sociolog er jeg ikke i stand til at vurdere, om Harvey benytter sine forskellige psykologiske forklaringsmodeller korrekt, men på mig virker hans gennemgang og analyser overbevisende. Som sociolog savner jeg dog en nærmere forklaring på, hvorfor nogle indsatte fravælger besøg udefra. Det forklares som en coping-strategi, men problemet omkring den indsattes rollekonflikt fra at bevæge sig fra kategorien "indsat" til kategorien "søn" eller "kæreste" diskuteres ikke. Harvey beskriver endvidere, at nogle indsatte bliver viktimiserede under deres ophold. Nogen nærmere forklaring på, hvorfor og hvordan fremgår ikke. Netværksanalysen fremstår også lidt uklar. Harvey peger på, at der hovedsagligt er tale om dyadiske relationer på Feltham. Men hvad foretager de indsatte sig sammen, og hvorfor vælger de hinanden? Skyldes det fælles misbrugsproblem eller noget helt andet? Relationen mellem den stærke og den svage fange diskuteres heller ikke rigtigt. Spørgsmålet er nemlig, hvad deres indbyrdes forhold er? Svar på disse spørgsmål kan givetvis bidrage til en større forståelse af indsattes tilpasning til fængselslivet.

Der er dog ingen tvivl om, at hans værk bidrager til en større forståelse af tilpasning til fængselslivet på det psykologiske plan. Værket kan sikkert også inspirere personer inden for praksisfeltet og beslutningstagere. Det gælder hans analyse af, hvad der konstituerer den gode relation, samt forklaringer på årsagerne til acting-out adfærd blandt indsatte, herunder misbrug, vold og hærværk. Hans sample består hovedsagligt af varetægtsfængslede personer. Kendetegnede for disse er, at de oftest befinder sig i et følelsesmæssigt kaos – uanset om de er førstegangsstraffede eller recidivister. Værket understøtter, at gruppen behøver tæt opfølgning på det relationelle og psykologiske plan for at forhindre selvmord, hærværk m.m.

Linda Kjær Minke

Københavns Universitet

Nick Tilly, ed.: Handbook of Crime Prevention and Community Safety. Willan Publishing, Devon 2005. 782 sider.

Denne håndbog er tyk – 782 sider – og den er kun i ét bind, så derfor er den besværlig at bringe med sig rundt. Og ikke mindst derfor har jeg været lang tid om at læse bogen. Til gengæld er den besværet værd. *Handbook of Crime Prevention and Community Safety* er en rigtig god og læseværdig bog, som på meget glimrende vis introducerer grundteorier, metoder, erfaringer og ny tænkning inden for det krimi-

nalpræventive område. Især er håndbogen velegnet til folk, som ikke kender til det kriminalpræventive felt i forvejen. Man kan diskutere om håndbogen dækker alle relevante temaer indenfor kriminalprævention og "community safety" – fx kunne jeg personligt have ønsket mig et kapitel som diskuterede video-overvågning. Jeg anvender i denne anmeldelse en del engelske termer, idet der mig bekendt ikke findes dækkende og accepterede danske begreber for disse. Til gengæld er disse termer letforståelige og entydige i deres engelske form.

Håndbogen rummer i alt 25 kapitler, som er fordelt i 5 dele: *Background and context*, *Approaches to Prevention*, *Means of Preventing Crime*, *Prevention in Practice* og *The Preventive Process*. Hver del introduceres kort af Nick Tilly. Kapitlerne er skrevet af velrenommerede folk, eksempelvis kan nævnes Nick Tilly selv, der har bidraget med et kapitel om *Crime prevention and system design*, Ronald V. Clarke med *Seven misconceptions of situational crime prevention*, George L. Kelling der har skrevet et kapitel om *Community crime reduction: activating formal and informal control*, Paul Ekblom med *Designing products against crime*, Gloria Laycock i *Deciding what to do* og endelig John E. Eck med kapitlet *Evaluation for lessons learned*.

Håndbogens første del indeholder en historisk gennemgang af kriminalpræventionens udvikling med fokus på England og Wales. Gordon Hughes og Adam Edwards beskriver, hvordan midten af det 20. århundrede var præget af optimisme, hvad angik kriminalprævention. De dominerende temaer var forebyggelse via behandling, rehabilitering og udvikling af nærsamfundene. Derpå fulgte en periode med voksende pres på strafferetssystemet, stigende anmeldelser om kriminalitet, stigende bevidsthed om de sociale og økonomiske omkostninger ved kriminalitet og en stigende bevidsthed om, at strafferetssystemet kun har en begrænset effekt som kriminalitetskontrollerende middel ("Nothing works"). I halen på denne krise dukkede to nye forebyggelsestrends op, nemlig situationel kriminalprævention og social kriminalprævention, dvs. henholdsvis reduktion af kriminalitetsmuligheder ved situationelle interventionsmåder (fx "designing out crime") og reduktion af kriminalitetsmuligheder ved ændring af udvalgte sociale miljøer, udvikling af lokalsamfund og motivation af gerningsmænd. Når det gælder social kriminalprævention, er der en tendens til, at de tiltag der ses primært er etablering af ungdomsklubber og aktivitetsbaserede projekter, som har til hensigt at få potentielle gerningsmænd til at afstå fra fremtidige lovovertrædelser. Adam Crawford citeres for at hævde at "Nothing works"-pessimismen fremskyndede et kriminologisk skift væk fra gerningsmanden og mod gerningen, stedet og ofret, hvilket igen har medført uformel social kontrol og bredere ansvarsfordeling.

Forfatterne hævder, at måden vi styrer kriminalitet og uorden på er relativ til, hvordan vi styrer os selv. De konstaterer også, at kriminalprævention og sikkerhed amerikaniseres – frem for at globaliseres.

Håndbogens del II indeholder 5 kapitler, der beskriver situationel kriminalprævention, gentaget viktimitisering, "developmental crime prevention", "community crime prevention" samt et kapitel, der handler om, hvordan vi i fremtiden kan inddrage et bredere udsnit af videnskaberne med henblik på at forstærke og udvikle kriminalprævention.

Ronald Clarke var, før han drog til USA, forsker i Home Office i England, hvor han i 1970'erne udviklede teorien om situationel kriminalprævention – dvs. ideen om at lejlighed gør tyv, og at man ved at reducere eller fjerne muligheder for at begå kriminalitet effektivt kan reducere kriminalitet, uden at blot forflytte den til andre steder. I Clarkes kapitel *Seven misconceptions of situational crime prevention* beskriver han, at kriminalitet er koncentreret på bestemte adresser ("hotspots"), bestemte ofre ("repeat victims"), bestemte produkter ("hot products") og bestemte etableringer/faciliteter ("risky facilities"). Clark forholder sig i kapitlet på glimrende vis til de kritikpunkter man ofte møder vedrørende situationel kriminalprævention. Vedrørende kriminalitetsforflyttelsesproblematikken ("displacement") henviser Clarke til et review fra 1994 (Hesseling), hvor der blev fundet kriminalitetsforflyttelse i 22 ud af 55 studier, og i de sidste 33 blev der fundet noget kriminalitetsforflyttelse, men intetsteds så meget, som der blev forebygget. Clarke kommer i sit kapitel ikke ind på den frygtskabende effekt, som situationel kriminalprævention i nogle tilfælde kan generere, fx i forbindelse med afskærmning i en bank, video-overvågning og i "gated communities" og denne diskussion savner jeg.

Graham Farell behandler fænomenet gentaget viktimitisering i sit kapitel *Progress and prospects in the prevention of repeat victimization*. Han mener, at der med hensyn til forebyggelse af gentaget viktimitisering er potentiale i forhold til at bevæge sig ind på hidtil ikke-kortlagte områder som fx forebyggelse af organiseret kriminalitet og terrorisme – hidtil har meget forskning i gentaget viktimitisering jo fokuseret på indbrud. Hvad angår forebyggelse af gentagne indbrud findes der allerede et bredt repertoire af forebyggelsestaktikker som fx alarmer, forbedrede låse, vinduessikring, nabo hjælp, mærkning af indbo, video-overvågning m.m. Mange evalueringer peger på at det mest virksomme hvad angår gentaget viktimitisering i forbindelse med indbrud, er at implementere en bred vifte af forebyggende tiltag, i stedet for blot et enkelt forebyggelsestiltag.

Håndbogens del III handler om metoder i forhold til at forebygge kriminalitet og indeholder 8 kapitler, hvoraf de 3 handler om at designe kriminalitet væk. Paul Eklom – ophavsmanden til 5 I's (Intelligence, Intervention, Implementation, Invol-

vement og Impact) – bruger sit kapitel i håndbogen på, hvordan produktdesign kan forebygge kriminalitet. Han skriver, at designere som led i designfasen af et givent produkt bør indtænke etiske overvejelser og overvejelser omkring lovlighed, fx om designet begrænser frihed, overskrider privatlivets fred o.lign. (fx nævner han mobiltelefoner, som kan efterspore ejerens bevægelser). Han nævner også miljøhensyn: man kan forebygge tyveri af små genstande ved at pakke dem ind i stor emballage – der kan dog på den anden side også tales imod dette af hensyn til miljøet, med mindre emballagen er lavet af genbrugsmaterialer. Ekblom kommer også ind på sikkerhed: man må ikke sikre produkter så meget, at det går ud over sikkerheden, men det mener han nu også godt kan lade sig gøre, fx henviser han til amerikanske brandtrapper, som ofte er trukket de sidste 5 m. op, men som glider ned hvis ejendommens beboer skal ud fx af et brændende hus. Han nævner også, at design på én gang skal være brugervenligt og *mis*bruger *u*venligt. Han nævner omkostningerne ved designmæssig sikring mod tyveri, og endelig sætter han fokus på, at jo tidligere i designprocessen kriminalitet tænkes ind, jo større mulighed er der for et godt udbytte. Ekblom taler også om ”hot products” (Clarks’ begreb fra 1999) – formålet er at have en måde at bedømme, om nye produkter er i risikogruppe for at blive stjålet. ”Hot products” er ”CRAVED” (”Concealable, Removable, Available, Valuable, Enjoyable and Disposable”). Ekblom beskriver kriminalprævention som et slags våbenkapløb mellem dem, som forsøger at forebygge kriminalitet, og lovertræderne, idet sidstnævnte er tilpansningsvillige, udforskende, udnytter teknologiske muligheder osv. Og så er det lovertræderne der har initiativet.

Håndbogens del IV fokuserer på, hvad der er blevet gjort og hvad der er opnået i forhold til forskellige kriminalitetsproblemer, herunder bl.a. indbrud i private hjem, biltyverier, volds- og sædelighedskriminalitet og frygt for kriminalitet. Mike Maguire og Fiona Brookman har skrevet et kapitel om *Violent and sexual crime*. Kapitlet handler om vold i hjemmet, alkohol-relateret vold på offentlige steder og om ”predatory violence”. Den første kategori er kendetegnet af et tidligere eller fortsat forhold mellem offer og gerningsmand – og af at finde sted i private hjem. Den anden kategori, alkohol-relateret vold på offentlige steder, sker på værtshuse og i offentlige bycentre og på veje sent om aftenen og er en engangshændelse mellem fremmede – af og til initieret lige så meget af offeret som af gerningsmanden. Den sidste kategori involverer mest folk, som ikke kender hinanden i forvejen, og det udføres som regel af nogen, der før har udført kriminelle handlinger (”repeat offenders”), som udfinder sig og overfalder et offer for at opnå et finansielt udbytte eller af seksuelle, racistiske, sadistiske e.lign. årsager. Alt sammen velkendt for kriminologer. Maguire og Brookmans kapitel er en god introduktion til viden om vold, til hvilke kilder der er relevante i forhold til at opnå viden om vold og seksuelle overgreb, og endelig til

forebyggelse af disse kriminalitetskategorier. Forfatterne påviser på udmærket vis, at der ikke findes én præventiv strategi til at forebygge vold. Kapitlet peger også på, at den præventive indsats er mest effektiv, hvis den er en del af flere integrerede, koordinerede og flerstrengede indsatser, som angriber problemet fra forskellige vinkler. Og som helst er et samarbejde mellem forskellige relevante partnere. Forfatterne påpeger videre, at det er vigtigt både at have et kortsigtet og et langsigtet perspektiv i sin forebyggelsesindsats.

Håndbogens del IV indeholder også et kapitel om frygt for kriminalitet *The role of perceptual intervention in the management of crime fear*. Kapitlet sætter fokus på misforholdet mellem objektiv og subjektiv risiko for kriminalitet. Meget politik handler om frygt og ikke om risiko for at blive udsat for kriminalitet. En attribut ved kriminalitetsfrygt, som adskiller det fra risiko for viktimisering, er, at der kun er én måde at måle folks frygt på, og det er ved at spørge folk selv (eller evt. ved hjælp af psykologiske målemetoder). Forfatterne påpeger, at der ikke er tale om, at alle mennesker bør have en passende mængde frygt. Frygt er situationel, ikke relativ, dvs. nogle gange er frygt godt, og nogle gange skidt. Vedrørende frygtreducerende indsatser siger forfatterne, at for hvert evalueret initiativ møntet på at reducere frygt for kriminalitet, findes der tilsvarende eksempler, som viser den modsatte effekt. Men de påpeger, at indenfor "policing" er politipatruljering til fods groft sagt et af de få veldokumenterede frygtreducerende initiativer, som virker efter hensigten. Samtidig mener forfatterne, at politiet kalkulerer med, at der eksisterer en vis mængde borgerfrygt for kriminalitet, idet frygt for kriminalitet motiverer et fælles og aktivt borgerskab.

Del V i håndbogen omhandler processer knyttet til kriminalprævention, fx identificering og analyse af kriminalitetsproblemer, metoder til at beslutte hvilke metoder der skal anvendes til at forebygge kriminaliteten, og endelig hvordan indsatserne skal evalueres. Gloria Laycock gennemgår i sit kapitel *Deciding what to do* de mest gængse teorier relateret til "environmental crime": "Crime pattern theory" (Brantingham & Brantingham, 1991), "Routine activity" (Felson, 1979), "The crime triangle" (Cohen & Felson, 1979) og "The rational choice perspective" (Cornish & Clarke) – hvilket for nye kriminologiinteresserede vil fungere som en udmærket (men meget kortfattet) introduktion til disse teorier. Laycock argumenterer også med Paul Ekloms ord for, at man som kriminalitetsforebygger skal tænke som en tyv, hvis man vil forebygge indbrud ("think thief"). Laycock beskæftiger sig – ligesom Clarke – med et af de velkendte problemfelter knyttet til situationel kriminalprævention, nemlig forflyttelseseffekter ("displacement"). Der findes ifølge Barr & Pease seks forskellige typer kriminalitetsforflyttelseseffekter: rumlig, tidsmæssig, modus operandi, kriminalitetsskift, målskift samt gerningsmandsskift. Vedrørende kriminalitetsforflyttelseseffekter argumenterer hun

– ligesom Clarke – for at dette sker mindre end generelt antaget, og at selv når der sker en kriminalitetsforflyttelse, genererer det præventive tiltag stadig normalt en netto kriminalitetsreduktion – dog ser man i nogle tilfælde, at der sker en forøgelse af kriminalitetens alvorlighed. Dette har været meget diskuteret bl.a. i forbindelse med sikring af banker. Laycock gør opmærksom på, at forskere af og til forveksler gerningsmænds tilpasningsevne med kriminalitetsforflyttelseeffekter – og med god grund, for det kan være vanskeligt at adskille disse to fænomener. Laycock kommer også ind på andre ting, man bør være opmærksom på, når man udvikler et kriminalpræventivt initiativ, nemlig at man skal bruge "crime scripts" aktivt, og at man skal være opmærksom på "crime chains" (dvs. det fænomen, at én lovovertrædelse i nogle tilfælde kan føre til en anden osv.). Det betyder, at det er utrolig vigtigt at være opmærksom på at få klassificeret en kriminel hændelse korrekt inden et forebyggelsesinitiativ udvikles – i modsat fald kan det forebyggelsesinitiativ, der udvikles, være rettet mod en kriminalitetstype, som ikke var den udløsende, og således vil den kriminalpræventive indsats ikke have nogen/tilstrækkelig effekt. "Van Dijks kæder" er et andet fænomen, som hun henleder opmærksomhed på, altså det fænomen at en person som viktimiseres, efterfølgende viktimiserer en anden for at veje op for sit eget tab. Laycock kommer i sit kapitel også ind på fysiske, sociale og kemiske kriminalitetsfacilitatorer. Laycock efterlyser til slut, at kriminalpræventiv planlægning fremover bliver mere langsigtet og strategisk – og det er jeg enig i og jeg vil derfor lade dette være det sidste ord i denne anmeldelse af *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*.

Charlotte Mathiesen Bech

Rigspolitiets Nationale Efterforskningscenter (NEC)

Anita Heber: Var rädd om dig! Rädsla för brott enligt forskning, intervjupersoner och dagspress. Avhandling, Stockholms universitet 2007.

Anita Hebers avhandling har som syfte att studera rädsla för brott. Huvudsakliga frågeställningar är: "Hur förstås rädsla för brott inom den anglosaxiska och nordiska forskningen på området?", "Hur upplever ett antal intervjupersoner rädsla för brott?" samt "Hur skildras rädsla för brott i Stockholms dagspress?". Syftet är också att utreda hur de olika beskrivningarna av rädsla för brott (av intervjupersoner, i forskning och dagspress) förhåller sig till varandra. Studien bygger på tre delstudier där varje huvudfrågeställning motsvaras av en delstudie.

I inledningskapitlet skriver Heber att hon i linje med konstruktionismen inte är ute efter sanningen om rädsla för brott, utan att hon är intresserad av olika beskrivningar av rädsla för brott. Vidare tar författaren upp teoribildningen kring

Risksamhället (Ulrich Beck) och begreppet "Culture of Fear" som hämtats från i första hand Frank Furedi. Kännetecknande för rädslands kultur är en upptagenhet av säkerhet och rädsla, och människors försök att värja sig från upplevda hot endast förstärker känslan av fara.

Inledningsvis behandlas också vad "rädsla för brott" innebär. Författaren hänvisar här till olika forskare som pekat på att rädsland grundar sig på subjektiva upplevelser och tolkningar, att den är situationsbunden, att den varierar över tid, etc. Heber skiljer också mellan konkret rädsla, såsom rädsla för specifika brott, och abstrakt rädsla, som handlar om att vara rädd för brott i allmänhet.

Delstudie I, "Forskningen om rädsla för brott", syftar till att ge en forskningsöversikt, undersöka hur forskare förklarar och förstår rädsla för brott samt diskutera brottslighetens betydelse för rädsla. I litteraturöversikten har Heber tagit hjälp av olika forskare som tipsat om centrala artiklar och böcker. Heber har också gått igenom fyra databaser med sökorden rädsla, rädsla för brott och "fear of crime".

Författaren pekar på två övergripande forskningstraditioner. Den ena handlar om studier där rädsland ses som relaterad till människors direkta eller indirekta erfarenheter av brott. Den andra handlar om diskrepansen mellan brott och rädsla, t ex hur olika demografiska faktorer inverkar på om människor är rädda eller inte.

Enligt Heber visar genomgången att det finns motstridigheter i forskningen och tendenser till en äldre och en nyare inriktning. Den äldre inriktningen är kvantitativt baserad, ser rädsland som tilltagande och framhåller mediernas betydelse. Den andra riktningen är kvalitativ, den poängterar rädslands komplexitet och att den är en mer marginell företeelse. Författaren lyfter också fram metodproblem med kvantitativa studier.

I delstudie II, "Rädsla för brott och uppfattningar om brott hos intervjupersoner", är syftet att undersöka intervjupersoners upplevelser av rädsla för brott, och författaren frågar sig vad dessa människor har för föreställningar om brottslighet, brottslingar och brottsoffer, samt hur de konstruerar rädsla, oro och risk för brott.

Heber har använt sig av djupintervjuer som metod, dvs. längre, individuella intervjuer där intervjuaren vill nå förståelse för informanternas upplevelser och tankar. Metoddiskussionen är tämligen omfattande och Heber diskuterar upplägg, genomförande, intervjuarens roll, intervjuarens förförståelse och etiska överväganden. Det finns också en kort presentation av intervjupersonerna, där fingerat namn, ålder och etnicitet anges tillsammans med bostadsområdet benämnt som antingen medelklassområde, övre medelklassområde eller så kallat problemområde.

I resultatavsnittet får läsaren ta del av intervjupersonernas syn på samhällsutvecklingen, t ex att de anser att det är ett tuffare klimat idag och en ökande brottslighet. Ett annat tema är reaktioner på brott. Här berättar vissa att de vidtar försiktighetsåtgärder, medan andra säger att de inte vidtar några brottsförebygg-

gande åtgärder överhuvudtaget. Intervjupersonerna tänker inte speciellt ofta på brott i vardagen, och när de väl känner oro verkar den i högre grad riktas mot anhöriga än mot dem själva, ett slags altruistisk rädsla.

I den kapitelsammanfattande diskussionen ser Heber likheter mellan Becks idéer om risksamhället och intervjupersonernas berättelser. Det gäller t ex uppfattningen om att samhället har blivit råare och att större brotts handlingar, såsom 11 septemberattacken, inverkar på människors upplevelser av otrygghet.

Delstudie III, "Beskrivningar av rädsla och brott i dagspressen", har som målsättning att undersöka hur rädsla, oro och risk framställs i tidningsartiklar. Vidare vill författaren utreda vilka människor som beskrivs som rädda, de sammanhang där rädsla för brott omtalas och hur brottsligheten framställs i samband med mediernas beskrivningar av rädsla för brott.

Delstudien bygger på artiklar under 2002 i fyra stockholmstidningar, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Expressen. På samma sätt som i intervjustudien vill Heber komma åt olika beskrivningar av rädslan, vilket innebär att hon inte gör en direkt jämförelse av tidningarna.

Inledningsvis tar Heber upp två teorier om massmediernas betydelse. Kultiveringsteorin innebär att medierna förmedlar en skrämmande bild av samhället, vilket späder på människors rädsla. Enligt teorin om mediernas dagordningsfunktion har medier möjlighet att introducera olika ämnen i samhällsdebatten. Dessa ämnesval kan vara av betydelse för människors attityder, men de behöver inte ha ett direkt samband med människors rädsla.

Författaren vill genom en kvalitativ innehållsanalys försöka förstå och tolka dagspressens beskrivningar av rädsla för brott genom att analysera de teman genom vilka rädsla för brott presenteras. Det första "Rädsla för brott definieras" handlar om hur tidningarna själva definierar rädsla för brott. Temat, "Rädsla för brott personifieras", tar upp att medier gärna lyfter fram vissa människors eller individers erfarenheter av brott och gör dessa allmängiltiga. "Rädslan för brott situationaliseras" fokuserar på att medierna beskriver vissa platser som brottsutsatta och att människorna på sådana platser är rädda för brott. Det fjärde avsnittet, "Rädslan för brott kontextualiseras", handlar om det sammanhang inom vilket rädslan för brott beskrivs. En vanlig tanke är att samhället har blivit mindre tryggt.

Den sammanfattande diskussionen är en jämförelse mellan pressens bilder av rädslan, tidigare forskning och intervjupersonernas beskrivningar. Här jämförs pressens bilder av mäns rädsla med forskningsresultat, och då framkommer en skillnad som enligt Heber kan vara av kulturell art. Många studier av mäns rädsla har genomförts i Storbritannien och där uppvisar män en ovilja att berätta om rädsla. I Sverige finns andra manlighetsideal, vilket sannolikt gör det lättare för män att förmedla sina upplevelser av rädsla och otrygghet.

I avhandlingens slutsatser återkommer Heber till kritiken mot den kvantitativa forskningen. Hon berör också detta att man inte har uppmärksammat den altruistiska rädslan i någon större utsträckning. Forskarna har med andra ord betraktat rädsla för brott som ett individuellt problem, där rädsla för brott är detsamma som rädsla för egen del. Till sist återknyter Heber till risksamhället och diskuterar relationen mellan rädsla och risk. En slutsats här är att det kan vara värdefullt att skilja mellan rädsla och risk, även på ett teoretiskt plan.

Rädsla för brott är ett relativt välbehandlat fält. Hebers tillskott ligger i avhandlingens uppbyggnad med olika delstudier. Även om författaren i högre utsträckning kunde ha nyttjat möjligheten till jämförelser får läsaren en god bild av de innebörder som kan tillskrivas fenomenet och begreppet rädsla. En av studiens styrkor är med andra ord att den relativiserar rädslan och visar på dess komplexitet och skilda betydelser. En annan är att avhandlingen är relativt lättillgänglig - många kan ta del av den och höja sin kunskap på området. Den erbjuder också läsaren en möjlighet att vidare fundera över rädslans ideologiska funktioner och "användningsområden", såsom att den kan nyttjas av politiker som argumenterar för skärpta straff. I det perspektivet är avhandlingen en nyttig reflektion över samhällstillståndet. Vidare är upplägget med tre delstudier krävande och författaren har tvingats sätta sig in i olika metoder och förfaringssätt. Där tycker jag Heber bitvis har lyckats bra, och bitvis mindre bra. Diskussionerna kring intervju metoden och etikfrågor har fina kvaliteter. Exempelvis erbjöds informanterna en skriftlig sammanfattning av intervjustudien och Heber uppmanade dem att ta kontakt om de ville ha mer information.

Avhandlingens brister rör teoretisk förankring och stringens. Teorin kunde i högre grad arbetats in i materialet. Då hade det blivit tydligare att studien handlar om hur föreställningar om rädsla för brott skapas och omskapas i olika materialtyper och situationer. Ett exempel på teoretisk vaghet framkommer på s. 169 när författaren skriver att hon ska gå igenom några teorier, "vilka kan tänkas ha betydelse för tolkningarna av dagspressens beskrivningar" (min kursivering). Teorigenomgången inriktas sedan på om och i så fall hur medier påverkar individer. Det handlar om hur brott blir nyheter och vad som är en "riktig nyhet", om hur brott och brottslighet skildras och om varför människor läser nyheter om brott. Det man kan fråga sig är i vilken grad dessa teorier egentligen är tillämpbara i studien, och om och i så fall hur författaren använt dem. En annan fråga är hur dessa teorier är kompatibla med konstruktionismen som kunskapsteoretisk utgångspunkt, vilket stundtals gör det svårt att se vilka kunskapsambitioner författaren egentligen har. Är Heber ute efter reell kunskap om samhället (i stil med Beck) eller intresserad av de processer genom vilka företeelser och fenomen tillskrivs mening?

I syftet till delstudie I speglas denna otydlighet när Heber skriver att hon ska diskutera "brottslighetens betydelse för rädsla". Men med tanke på de teoretiska utgångspunkterna, där det sägs att forskning är en berättelse bland andra, kan man fråga sig om Heber kan komma åt brottslighetens betydelse för rädsla som sådan. Det enda som borde vara tillgängligt i en litteraturoversikt - enligt nämnda teoretiska förhållningssätt - är hur forskare har förklarat och diskuterat brottslighetens betydelse för rädsla.

I delstudien framkommer också en otydlighet angående begreppet rädsla. I avsnittet "Förklaringar till rädsla för brott" visar författaren hur olika studier förklarat rädsla för brott, och hon nämner att många pekat på att kvinnor är rädda för sexualbrott, att de ofta skildrats som räddare än män, att äldre har setts som en rädd grupp, etc. Denna genomgång är viktig, men det man kan fundera över är om alla de studier som nämns egentligen handlar om rädsla? Heber skriver t ex om studier som behandlat "hög oro" och människor som var "lite eller mycket oroliga". Är det då lämpligt att använda begreppet rädsla som övergripande beteckning? Finns det en risk att avhandlingen späder på människors rädsla, att den förstärker tendenser i risksamhället och "culture of fear"?

Frågan om avhandlingen som en medskapare av risksamhället väcks också i delstudie II och Hebers intervjufrågor. Även om de flesta frågor torde vara ledande på ett eller annat sätt, framstår Hebers frågeteknik som väl styrande. Intervjuguiden ger intryck av att författaren förväntade sig oro och rädsla inför brott. Det nämns också att ord som risk och försiktighet användes i intervjuerna. Vad har detta haft för betydelse för resultatet? Kunde intervjupersonerna svara så mycket annat än att de kände rädsla eller inte, oro eller inte? Även här kan man fråga sig om avhandlingen är medproducent till föreställningar om rädsla och risk. Heber menar att det är viktigt att lyfta fram och reflektera över den egna förförståelsen. Det gör hon också till viss del, vilket är förtjänstfullt. Men vad detta reflekterande konkret inneburit för frågornas utformning framgår inte.

På ett övergripande plan kan man spekulera i om författaren, medvetet eller omedvetet, pendlar mellan en modernistisk och en postmodernistisk vetenskaplig syn. Kriminologins historia med kvantitativa upplägg och strävanden efter vetenskaplig objektivitet verkar finnas med i bakgrunden, vilket gör att författaren inte fullt ut lyckas realisera den konstruktionistiska grundtanken. Ansvaret ligger således kanske mer på en vetenskaplig tradition än på en enskild författare?

Bo Nilsson

Umeå universitet